

MÁRTON LÁSZLÓ

Rocinante nyomában, busszal

Tavaly könyvhétre jelent meg Sándor Iván *Rocinante nyomában* című könyve, esszék és interjúk vannak benne, továbbá az én példányomban egy négyrét hajtott papírlap is van. Erre írtam fel olvasás közben támadt benyomásaimat, észrevételeimet; továbbá erre írtam fel annak a falunak a buszmenetrendjét is, ahová kijárok dolgozni. A menetrendet ugyanis akkor újítják meg, amikor a könyvhét van; kevés idővel, mondjuk egy héttel utána jótékony kezek kirakják a megállóba az új menetrendet, majd újabb egy, de legkésőbb két héten belül más kezek azt onnét letérik. Éppoly törvényszerűnek látszó tünemény ez, mint az, hogy ősszel lehullanak a fákról a levelek. Az új menetrendet tehát sürgősen le kell írni. Tavaly júniusban, amikor hosszabb külföldi tartózkodás után először jártam ebben a bizonyos faluban, és láttam, hogy az egyik megállóban ott van még a menetrend, nem volt nálam más papír, mint Sándor Iván új könyve s benne az összehajtott jegyzetlap. Ezzel magyarázható, hogy a *Rocinante nyomában* kapcsán a regénybeli térnek és időnek, ezen túlmenően a fikciónak és valóságnak sűrűn reflektált, újszerű konstellációja jött létre. Valahogy így:

Biztos, hogy a regényíró sohasem beszél a jövőről? (217. old.)

Zsámbékra Perbálon át 14¹⁸, ✕ 15²⁸

Regényírás tétje: a világból befogni valamit. (Lásd 44. old.)

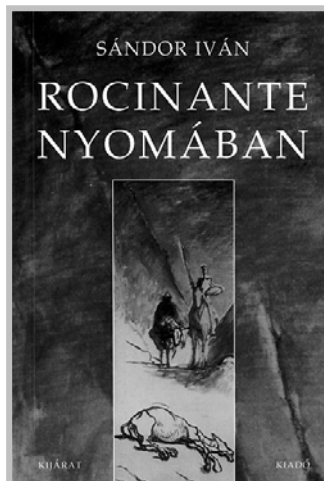
Talán éppen a regények teszik a világot befoghatatlanná?

Esztergomba Csolnokon át x 17¹⁴, ✕ 18²⁰, 21³²

Esztergomba Sárísápon át 8²⁹, 10⁵⁵, 17²⁰, 18⁹⁴, + 20⁴⁹

■ A *Rocinante nyomában* még akkor elolvastam, de azóta is az útitáskámban van. Nem tudom nélkülözni, mert benne van a menetrend. Ez így tehát egy kissé frivolnak hangzik, végtére is kivehetném a könyvből a jegyzetlapot vagy átmásolhatnám az időpontokat. Valamiért mégis inkább velem buszozik a *Rocinante...*, ide és vissza. Talán azért – hogy megint frivol legyek –, mert viszonylag kicsi és könnyű. Van a táskámban egy még kisebb könyvecske, fél esztergomba az is rendszeresen buszozik a *Rocinante...* társaságában, Montaigne esszéje a tapasztalásról, amely azonban a német nyelvű teljes Montaigne-kiadást helyettesíti, egy kötetben három és fél kilogramm, és most különben sem Montaigne-ről van szó.

Vagyis, azt azért mégiscsak érdemes megemlíteni, hogy első ízben ő hívta fel a figyelmet a modern személyiség alakulására, ő állította a szubjektum középpontjába az akkor még konstansnak hitt értelem helyett a folyamatosan bővülő és átformálódó tapasztalást. A modern világképre nézve legalább olyan jelentős fordulat volt ez, mint a kopernikuszi, s enélkül elképzelhetetlen volna az újkori regény fejlődése. Többek között

erről a fordulatról, ennek konzekvenciáiról beszél Sándor Iván a *Rocinante...* írásában. Felteszi a kérdést: vajon e nagyívű fejlődésnek vége szakad-e rohamosan változó viszonyaink között? Vagy az a törés, amelyet látni vélünk, inkább a fejlődés újabb stádiumát rajzolja ki? (S itt kapcsolhatók be a mi külön magyar ügyeink: elvégre olyan kulturális és politikai közegben élünk, ahol a fejlődés – olykor rohamos fejlődés – irányát és intenzitását a megelőző törések, és persze tragikusnak minősülő törések határozták meg. Igaz ez, többek között, a magyar elbeszélő próza alakulására is: minden erény szükségből van csinálva, de azért hatása miatt mégiscsak erény, de aztán visszamenőleg látszik, hogy mégiscsak szükségből, de mégis erény, és így tovább.) Vagy esetleg nem is törés, csak újabb fordulat?

Vagy még csak nem is fordulat? Nem inkább arról van-e szó, hogy az írók, köztük pedig a figyelmesebbek és érzékenyebbek éppen az új irodalmi tények láttán bizonytalanodnak el, s kényszerülnek magukba szállni? S miközben újragondolják, ki-ki a maga módján, a nagyepika ismeretelméleti feltételrendszerét, újra kell gondolniuk saját készülő vagy tervezett munkájuk ismeretelméleti feltételeit is, anélkül, hogy szorosán hozzá volnának láncolva annak tárgyához.

Sándor Iván nem teoretikusként, hanem gyakorló regényíróként foglalkozik a műfaj kérdéseivel. Amit a világirodalomról tud, azt nagyrészt saját regényein keresztül tudja. Ami nem azt jelenti, hogy ne volna jó olvasó, hiszen széleskörű, megbízható ismeretei vannak; ám esszéiben nem olvasói élményekről, hanem írói problémákról beszél, ahogy csak olyasvalaki tud beszélni, aki ilyeneket vagy ezekkel párhuzamban állíthatókat maga is tapasztalt (és megoldott).

Ülök tehát a buszon, s ha kinézek az ablakon, láthatom a jóra buzdító, szellemdús óriásplakátokat („Így fest a jelen 2000-ben”), amelyekkel annyira tele van a Külső-Bécsi út mindkét oldala, hogy már-már függönyként takarják el az úgynevezett tájat, a kissé szürkének és piszkosnak ható köznapi valóságot, mindenekelőtt pedig azt aényt, hogy ők a szavakba foglalt köznapi valóság. Ha pedig nem akarok kibámulni az ablakon, akkor célszerű elővenni a könyvet, abban pedig azt olvasom (valamilyen oknál fogva mindig itt nyílik ki, a 105. oldalon), hogy a külső nyomás alá került Én osztódása, felmorzsolódása, eltűnése lett a regény központi témája. Én pedig (szintén külső nyomás alá került Én), mihelyt leszálok a buszról (és kinyitom a házat, ellapátolom a havat, fát vágok, begyújtok stb.), tovább fogom írni a központi téma egyik változatát, vagy inkább a központi probléma egyik lehetséges témáját.

Sándor Ivánról még sohasem az jutott eszembe, hogy ennyi még ennyi éves. Arra való különös tekintettel mondom ezt, hogy e sorokat egy születésnap folyóiratszámába írom. Az idő múlik, ez tudvalevő, s a kétjegyű számok némelyike nullára végződik, ez óhatatlan. Nem vitás, hogy van a számokban varázserő, de erről talán máskor. Legjobb volna Sándor Ivánról ürügy és alkalom nélkül beszélni, „csak úgy”, de ez ma már valami nem egészen ideillő dolgot jelentene. (Lásd az óriásplakátot: „Mindenre nyitott vagy? Csak úgy?”)

Sándor Ivánt pályakezdő koromban ismertem meg egy társaságban. Valaki röviden azt mondta róla: „Nagyon rendes ember”. Azt hiszem, ez egy lényeges megállapítás; legalábbis három szóval nehéz bárkiről is többet mondani. Az efféle kijelentés persze nem pótolja a részletes portrét, amelynek alapján azok is maguk előtt láthatnák, akik soha nem találkoztak vele. Úgy gondolom azonban, hogy akik nem találkoznak a szerzővel, mégis kíváncsiak rá (magyarán: a reális és a potenciális olvasók), mindenekelőtt az írásából ismerhetik meg őt.

Sándor Iván óvatosan bánik a vallomásokkal. Sok személyes dolgot elmond ugyan, különösen a *Tengerikavics*-kötetben s későbbi, ugyancsak ide kapcsolódó esszéiben, de tartózkodik attól, hogy önmagát középpontba állítsa; akár mostani, akár hajdani önmagáról volna szó. Mondhatnám úgy is, hogy számára a szerep megformálása nem probléma és nem buktató. Ennek ára van, főleg a narratív struktúra kimunkálásában, viszont soha nincs okunk kételkedni az indirekt módon kiolvasható Én-kép őszinteségében. Sándor Iván ott mutatja meg legszemélyesebb tulajdonságait, ahol a legnagyobb tárgyyszerűsége törekszik: elemző esszéiben. Okfejtéseit olvasva láthatjuk magunk előtt a minden szempontot mérlegelő, körültekintő, megfontolt férfit, aki aztán, a maga szelíd módján, egyszerre csak radikálisnak bizonyul. Viszont az új regényeiből az derül ki, hogy a történetek irányításának módja mégsem olyan nagyon szelíd.

A Füzi László által készített interjúban (címe: *Alljon a regényíró önmaga helyén*) egyebek mellett a következő elgondolkodtató kijelentést teszi Sándor Iván: amikor a hetvenes években kétféle íróvá vált, azt hitte, az esszé „a gondolatgazdagabb, koncentráltabb szellemi”, a regény pedig az érzékibb műfaj, ám egy idő múlva látnia kellett, hogy ez lényegében fordítva igaz. Ebből két dolog derül ki. Az egyik, amire az imént utaltam: hogy az olyan író, aki alkati okokból idegenkedik a vallomástételtől vagy saját személyiségének boncolgatásától, az esszé műfajában, észjárásán keresztül tudja legérzékletesebben felvázolni arcvonásait is. A másik: van a magyar kultúrának egy olyan jellegzetessége, amire már sokan felhívték, hogy tudniillik a költők és elbeszélők közül igen sokan érdeklődnek műfajuk elméleti kérdései iránt. Van, aki a magyar lélek adekvát önkifejezési formáját látja e tudós hajlamban, amely – azonkívül, hogy maradandó poétikai felismerésekre adott ösztönzést –, rányomta bélyegét (gyakran épp a természetesség szószólóinál) a költői alkotásmódra is; mások szerint ez a kárpotlás a magyar filozófia kései és csenevész kifejlődéséért.

Nem akarom példának felhozni tizenkilencedik századi nagyjainkat, helyettük egy huszadik századi szerzőt említek, Németh Lászlót, aki Sándor Iván egyik mestere volt, bizonyára példaképe is a kétféle, két szemléletmódú éleslátásban (más tekintetben, így a közéleti konfliktusok kezelésében talán inkább intő példa). Nem hinném, hogy itt bővebben kellene beszélnem, Németh Lászlóhoz való ambivalens viszonyomról; ezúttal elég talán annyi, hogy az ő esete is mutatja: mekkora erőssége lehet a magyar irodalomnak, ha egy törő fakad az irodalmi tényekről való gondolkodás a regény létrehozására irányuló gondolkodással. Nem hinném, hogy ez valamiféle magyar lélekből fakadó nemzeti sajátosság. Inkább a magyar kulturális fejlődés töredezettségéből, a műfaji feltételek bizonytalanságából adódik, hogy a technikák még kevésbé állnak rendelkezésre, még kevésbé vehetők át készen, mint máshol; minden művel együtt újra meg újra ki kell őket munkálni. S erről tud valami lényegeset Sándor Iván.

Ha valakiről azt mondjuk, hogy rendes ember, hogy jó, hogy igaz, akkor ezzel nem egyszerűen egy tulajdonságot jelölünk, hanem – ha jelzésszerűen és általánosan is – a személyiség magját igyekszünk megragadni, s ez gyakran többet mond egy-egy megfigyelésekben bővelkedő, árnyalt jellemzésnél. Amikor viszont egy író beszél pályatársáról, nem érheti be ennyivel: beszélnie kell az írói személyiségről is. Annak magja pedig soha nem ragadható meg egy-két minősítéssel.

Tizenöt éves voltam, amikor folyóiratokat kezdtem olvasni. A Kortárs egyik számában rábukkantam Déry Tibor születésnapjára szóló köszöntésére, s benne egy mondatra, hogy Déry még most is fejlődőképes. Az iskolában éppen Déryről volt szó, én idéztem

ezt a mondatot; megütközést váltottam ki vele, s megtudhattam, hogy ez bizony otromba sértés. El is lett magyarázva, miért az. (Pedig ha belegondolunk: Déry kései kisregényei másmilyen írói világot mutatnak, mint a *Szerelemé* vagy a *Nikié*, vagy akár *A kiközösítőé*. És mégis: harminc éven felüli szerzőről nem szép ilyesmit mondani. Harminc alatt meg evidens.)

Így hát eszemben sincs azt állítani Sándor Ivánról, hogy ennyi meg ennyi éves, és (illetve de) még mindig fejlődőképes. Másrészt viszont mégiscsak nagy dolog az, ha valaki sok évtizede van a pályán, s nem csökken sem kíváncsisága, sem fogékonysága. Nem válik önmaga szobrává, nem kövesedik bele sem pózokba, sem sértődöttségbe. Ha valaki elér egy olyan életkort, amely az évek száma alapján idős kornak minősül, de úgy viselkedik, úgy lehet vele szót érteni írói és emberi ügyekről, mintha nem volna az.

S ami a legfontosabb: mai szemmel nézve úgy látszik, hosszú pályáján az igazán érdekes dolgok az utóbbi tizenöt évben történtek. Vannak korán érő, hamar kilobbanó írói tehetségek, s vannak olyanok is, akik gyorsan rátalálnak egy hatékony írástechnikára, azt bővítik, variálják tovább. Sándor Iván nem ezek közé tartozik. Lehet úgy is mondani, hogy viszonylag későn talált rá igazi hangjára; de ha korai munkáit nézzük, kiderül, hogy a hangja már akkor is megvolt, s nem volt kevésbé „igazi”, mint most. Inkább arról van szó, hogy a nyolcvanas években, valamikor *A futár* és a *Ködlovas* után rájött, hogy az általa használt narráció másfajta, eddig nem próbált struktúrákba is beilleszthető, s hogy ezek a struktúrák a bölcséleti feszültség terhét is megbírják – anélkül, hogy a szólam didaktikussá válna.

Most már komoly, nagy életműve van, és (nem pedig de) több izgalmas, fontos munkája nincs még megírva. Tudva, hogy korábbi tapasztalatai alapján Sándor Iván mindig előlről kezdi a forma kimunkálását, meglepetésekre számíthatunk. Tájakra.

Különben a regényíró szerintem sem beszél a jövőről, akkor sem, ha a mindenkori jövő század regényét írja. Jó esetben az olvasó fogja észrevenni visszamenőleg, hogy a jövőről esett szó. Píliscsabára 7⁰², ✕ 8³⁹, 11¹³, x 15³⁸, ✕ 17³⁴, 20¹². Addig is, Rocinante lovast cserél. (Nálunk Magyarországon, eltévedt lovast.)

Isten éltesen, Iván!